

Juni 2000 vijfde jaargang nummer 2
 Dit informatiebulletin is een periodieke
 uitgave van de
Historische Vereniging Winsum-Obergum.

In dit bulletin worden artikelen en berichten opge-
 nomen met betrekking tot het werktein en de acti-
 viteiten van de vereniging, de ingestelde werkgroe-
 pen, individuele leden of derden. Een ieder, al dan
 niet lid van de vereniging, kan ideeën, suggesties en
 materiaal aanleveren op onderstaand redactieadres.
 De redactie zal beoordelen of het aangeboden mate-
 riaal voor plaatsing in aanmerking komt.

Dit bulletin zal drie keer per jaar verschijnen en
 wordt gratis aan de leden van de vereniging
 verstrekt. Voor niet-leden is het bulletin, tegen
 betaling van f 10,- per exemplaar, verkrijgbaar bij:
 P. Noord Kloosterstraat 8 9951 CE Winsum

Redactie:

E.C. Bakker-Woortman A.J.M. v.d. Drift
 P. Noord J. Stevens
 Redactieadres: Hoofdstraat W. 19
 9951 AA Winsum, telefoon: 0595 - 44 16 71

Voorzitter

Drs. J. Tersteeg
 Westersstraat 31, 9951 EM Winsum,
 telefoon: 0595 - 44 24 56

Secretaris

Drs. A. J. Rinzema
 Hoofdstraat-W 48 9951 AC Winsum
 telefoon: 0595-44 45 93

Penningmeester

W. Lemstra-Wieringa
 Wierdweg 13, 9951 ER Winsum,
 telefoon : 0595 - 44 32 03

Algemeen Adjunct

J. Venhuizen
 Schepperijlaan 56, 9951 BL Winsum,
 telefoon: 0595 - 44 15 74.

Leden

E. C. Bakker-Woortman
 Hoofdstraat W. 19, 9951 AA Winsum
 telefoon: 0595 - 44 16 71
 B. Raangs
 Havenstraat 4, 9951 AE Winsum
 telefoon: 0595 - 44 19 14
 C. de Ranitz
 Bellingeweer 10, 9951 AM Winsum
 telefoon: 0595-44 19 21
 K. J. Wolters
 Broekfinne 19, 9223 RL De Wilgen
 telefoon: 0512 - 51 75 29

Kosten lidmaatschap: f 30,- per jaar
 Bankrelatie : ABN-AMRO Winsum;
 Rekening nr. 61 23 36 174
 Postbankrekening nr. ABN-AMRO 803935

ISSN 1386-1530

Vormgeving: Jaap Stevens

Druk: Scholma Druk Bedum

Voorwoord

Zomerdagen, nieuwe oogst, plannen voor de kom van Winsum . . . "eertijds een zo aanzienlijk dorp, dat het voor een kleine stad kon gehouden worden" (meer hierover in een artikel over Praedinius van Piet Noord). Maar helaas, van hoe het vroeger was is nu nog weinig over. Ons resten van vergeelde platen, teksten en verhalen met meer of minder fantasie doorspekt. Veel verandert om ons heen, de 'gortprovincie' van weleer teert nu vooral op gas en rozen en hoe zal het met de dorpskom gaan? Geen gerst meer voor de oude molen, geen gerstenat van Winsums makelij. Gelukkig blijven de verhalen, zoals van Annie Bron-Til. Zij woonde en werkte vanaf 1911 in het voormalige hotel Til in hartje Winsum. Daar schonk men naast gerstenat en dubbele graan in oorlogstijd ook 'ogenklaar' . . . Aad van der Drift zocht Annie op en doet verslag. Van het geestrijk vocht stappen we over naar het geestelijk leven. Dit aan de hand van een artikel van E.O van der Werff over parochies en pastoors in Winsum, Obergum, Ranum en Maarhuizen in de middeleeuwen.

Verder ruim aandacht voor de rederijkerstraditie. Hans Robertus en Ingrid van der Meer doken in het archief van de uit 1871 daterende toneelvereniging Praedinius. Hun speurtocht leverde een fraai tijdsbeeld met oorkondes en oude foto's op. Dan een antwoord op de vraag wat Marnix van Sint Aldegonde op 15 januari 1578 in Winsum kwam doen. Ook in dit nummer een uitgebreid schrijven van M.B. Hazenberg over de Tammingaborg te Bellingeweer en vondsten van de werkgroep Archeologie (expositie t/m 28 juli in de Blauwe Schuit).

Daarmee biedt Winshems vijfde jaargang nummer twee weer van allerlei en hopelijk voor elk wat wils. De redactie heeft er in elk geval met plezier aan gewerkt, is blij met het ruime aanbod waardevolle kopij en wenst u, als altijd, ook deze keer veel leesplezier. Ons volgende nummer verschijnt in oktober, uw bijdrage is van harte welkom. Geniet voordien van zomer, zon en vergezicht en . . . wat dacht u van 'görde mit proemen'?

De redactie.

Inhoud

In gesprek met Annie Bron	2
Parochies en pastoors in Winsum, Obergum, Ranum en Maarhuizen in de Middeleeuwen	4
Rederijkerskamer Praedinius 1871-2000	7
Marnix van Sint Aldegonde	11
Nieuw verschenen boeken	12
Uit de kerkelijke registers van Bellingeweer (1668) en Ranum (1683-1811)	13
De Tammingaborg te Bellingeweer en vondsten van de werkgroep Archeologie	15
Regnerus Praedinius	18
Actueel	20

In gesprek met Annie Bron

Annie Bron kwam in 1911 als Annie Til, dochter van een timmerman te Zuidhorn, ter wereld. De familie Til verhuisde na zes jaar van Middelstum naar Winsum, alwaar vader een hotel-café had overgenomen. In 1955 nam Annie met haar man Jaap Bron het bedrijf over. Hotel Til (nu pand Sennema) nam in Winsum tot 1976 een markante plaats in.

Hoe kwamen jouw ouders erbij een café in Winsum te kopen?

Ja, daar vraag je me wat. Mijn vader had als timmerman een goede boterham in Middelstum. Ik denk dat mijn moeder er achter heeft gezeten. Die wilde iets beters. Daar heeft ze wel gelijk in gekregen, we hebben het als kinderen nooit slecht gehad. We konden en mochten van alles, ook dingen die niet voor iedereen waren weggelegd. Mijn vader was echter in het begin geen echte kastelein. Maar ja, na een paar jaar leerde hij dat wel, zo ging het ook met mijn man. Ik heb vijftig jaar in Winsum gewoond en als je, zoals ik, in een café leeft en werkt dan kent eenieder je. Nu nog, als ik in Winsum kom, word ik door de oude Winsumers aangesproken als zijnde de dochter van Til.

*Voor de buffetkast. Links en rechts de obers. Tweede man van links Jaap Bron. In het midden Annie Bron.
(Foto gemaakt rond 1955 in Hotel Til.)*

Voor de start even in een gemakkelijke houding voeten en beenen verwarmen, want het zal aanstonds nijpen en knijpen in den donkeren, ijzigen morgen! (Uit: Woord en Beeld in Hotel Til, 20 januari 1940)

Wat deed men zoal in het café behalve het gebruikelijke borreltje drinken?

Biljarten, kaartje leggen en vaak vergaderen. Zo kwamen hier toneelgezelschap Praedinius, muziekvereniging Triton, de Arbeiderspartij, aannemers en de IJsbond vergaderen. Bijzonder waren de Noorderrondritten. Vooral die van 1940 en 1941 herinner ik me nog erg goed. Die vergaderingen duurden tot tien uur en daarna werd er gedronken. Je had vaak het idee dat de vergaderingen werden afgeraffeld, het ging namelijk om wat er daarna kwam.

Speelde hotel Til een belangrijke rol in Winsum?

Ja, ik denk bijvoorbeeld aan de burgerlijke stand die hier voor de oorlog zat. Oude Winsumers vertelden wel dat zij hun kind in ons café 'aangegeven hadden'. Later gebeurde dat natuurlijk in het gemeentehuis. Voor de aangifte kwamen de vaders eerst bij ons een paar borreltjes drinken. De grauwe zak -met de naam van het kind erop- ging daarna mee naar de ambtenaar en na afloop kwam men weer terug voor nog een paar glaasjes.

Grauwe zak?

Ja, dat waren grauwe koffieverpakkingen. Daarop had de dokter de naam van de baby gezet. De dokter wist dat zonder zo'n papiertje de naam van het kind niet goed overkwam. Daar is in het verleden ook heel wat om te doen geweest. Moet je weten, soms stonden die mannen al om acht uur voor het café als hun kind midden in de nacht was geboren.

Wat zijn bijzondere gebeurtenissen in hotel Til?

Van mijn zesde tot mijn vijfenzestigste heb ik daar gewoond en als je alles wilt weten zit je hier over drie week nog. Maar uit mijn jeugd herinner ik mij bijvoorbeeld nog wel dat bij de Bais-

tenmarkt mijn ouders heel veel stro in de kleedkamer legden. Daar sliepen de kooplui uit het westen. Er was geen hotel voor die handelaren beschikbaar en de markt begon om zes uur 's-ochtends. Ze kwamen meestal ook nog eens met de laatste trein uit Groningen. Was wel een gek gezicht al die slapende mannen. De volgende dag werd op de biljarttafel de betaling verricht. Met hun stronthanden haalden die handelaren hun geld uit de binnenzak, staken een vinger in de mond en begonnen te tellen.

In de oorlog was de drank beperkt verkrijgbaar. Als ons kwantum kwam, werd dat van tevoren aan mijn vader gemeld. Dan ging hij op de Boog staan en vertelde iedere goede klant dat 'de boot aan was'. De goede verstaander wist dan dat er weer iets bij ons te halen viel.

Mijn moeder was een forse vrouw en had in die tijd vreselijk last van galstenen. Daar had ze een drankje voor, dat gemaakt was van jenever en het plantje Ogenklaar. Deze galsteendrank werd ook wel eens voor klanten geschonken als ons kwantum net op was.

Wat zou u ervan vinden als er weer een café op die plaats komt?

Ach, het is een erg mooie plek, maar ik denk niet meer dat ik dat nog mee zal maken.

■ Aad van der Drift

Parochies en pastoors in Winsum, Obergum, Ranum en Maarhuizen in de Middeleeuwen

Groningen valt in de Middeleeuwen in kerkelijk opzicht uiteen in drie gebieden die onder verschillende bisdommen vallen. Dat hangt samen met de kerstening die door bepaalde personen, of vanuit bepaalde bisdommen, is ondernomen.

De zuidmuur van de Nicolaaskerk te Obergum

De missionaris Liudger (774-809) - afkomstig uit het bisdom Utrecht en niet uit Angelsaksisch gebied, zoals Willibrord en Bonifatius - kerstent in opdracht van Karel de Grote een deel van Groningen. Er wordt verondersteld dat hij kerken te Oldehove, Leens, Baflo, Usquert, Loppersum en Farmsum stichtte. Hij sticht daarnaast meerdere kloosters, zoals Monasterium, op de plaats die later Munster zal heten, en Werden, zijn feitelijke residentie. Wanneer Liudger in 804 de eerste bisschop van Munster wordt, wordt het door hem gekerstende gebied onder zijn diocees gevoegd.

De landstreek Westerwolde was gekerstend vanuit de missiestatie te Meppen. Het gebied was door Lodewijk de Duitser in de 9e eeuw geschonken aan het Duitse klooster Corveij, dat viel onder het bisdom Osnabrück. Dus viel Westerwolde onder Osnabrück. De stad Groningen viel als Drents dorp met het omliggende Gorecht onder het bisdom Utrecht. [1]

De oudste vermelding van de dorpen Winsum, Obergum, Ranum en Maarhuizen is te vinden op een lijst van bezittingen van het reeds genoemde klooster Werden. [2] De lijst, waarop zeer veel bezittingen in het Fries-Groningse kustgebied vermeld

staan, moet van omstreeks het jaar 1000 dateren. Men neemt algemeen aan dat het klooster Werden, waar Liudger begraven was, veel goederen in deze streken verwierf, omdat Liudger hier gemissionieerd had. [3]

Bij de stichting van een parochie spelen verschillende partijen een rol. Een nieuwe parochie moet voldoende parochianen hebben waardoor een afzonderlijke plaats voor de zielzorg verantwoord is. De parochie wordt afgesplitst van een moederparochie, in dit geval de door Liudger gestichte parochie Baflo,

waaraan ook het seendrecht (kerkelijke rechtbank) verbonden was. Het wordt bij oprichting voorzien van bezittingen waarvan de pastoor en de kerk kunnen worden onderhouden. De stichter van een parochie heeft het recht om de pastoor te benoemen, het 'collatierecht'. Na de investituurstrijd werd het benoemingsrecht opgevat als een voordracht die door de bisschop of zijn vertegenwoordiger moest worden erkend. De stichting van een parochie kon vanuit de kerkelijke organisatie geïnitieerd zijn. Dat is vermoedelijk het geval met Winsum, waar de parochiekerk gesticht werd op het bezit van het klooster Werden. Werden had dus het collatierecht van de parochiekerk te Winsum. Ook kunnen de parochianen samen goederen bijeenbrengen waaruit een parochie gesticht kan worden. Dit lijkt het geval te zijn bij de stichting van Maarhuizen in 1211. De parochianen hebben in zo'n geval gezamenlijk het collatierecht. Ook een enkel geslacht kan de benodigde goederen schenken voor de stichting van een parochie. In de 17e eeuw blijken de Tamminga's het collatierecht van Bellingeweer te bezitten; mogelijk is het initiatief tot het stichten van de parochie van hun voorgelacht of rechtsvoorgangers uitgegaan.

We weten in feite erg weinig over de pastoors die de kerkdorpen Winsum, Obergum, Ranum, Maarhuizen en Bellingeweer bedienden. In de archieven zijn geen volledige lijsten van pastoors bewaard gebleven. Een enkele maal is er correspondentie over een aanstelling bewaard gebleven, zoals in het geval van Meynard Yconis in Obergum, waarover later meer. Soms zijn de namen van de pastoors overgeleverd in oorkondes, omdat zij voor hun parochianen acten opstelden en transacties bezegelden, stellig omdat zij tot de weinigen behoorden die konden schrijven. [4]

Bij een onderzoek dat in 1569 door Mr. Charles Quarre werd gedaan naar aanleiding van de beeldenstorm in 1566 komen meer gegevens naar voren. [5] De pastoors en enkele kerkvoogden van Winsum en Obergum leggen een getuigenis af. Uit hun verslag van de gebeurtenissen kunnen we ook afleiden dat er in beide kerken vier altaren aanwezig waren.

Het koor van de kerk van Winsum.

Het dorp Winsum lijkt in het midden van de 11e eeuw een kerngebied te zijn van de koninklijke schenking van Hendrik IV aan Adelbert, de aartsbisschop van Hamburg; Adelbert had zich in Oost-Friesland verdienstelijk gemaakt met het verjagen van de Noormannen en kreeg de gouwen Hunsingo en Fivelgo in leen. [6]

De oudste vermelding van een kerk in Winsum vinden wij in een lijst van ca. 1160. [7] Daarin worden de bezittingen van Werden nogmaals opgesomd. Hierin treffen we een lijst van gaven aan die door de parochie Winsum moet worden opgebracht bij een bezoek dat de abt van Werden eens in de drie jaar bracht: 6 mud tarwe, 5 rammen, 2 varkens, 1 big, 1 koe, 10 kazen, 10 kippen, 100 eieren, een vat boter, 3 vaten wijn, een wagen bier, een pond was, een pond peper, een bundel vlas, 10 maat haver, 2 wagens gras, hout, voldoende vis en aalmoes. De opgesomde giften dienden primair voor het levensonderhoud van de abt en zijn gevolg, maar kunnen worden beschouwd als opbrengst in natura van de bezittingen van Werden.

In een transactie uit 1283, waarbij losse bezittingen en kerk werden verkocht door Werden aan het bisdom Munster, wordt expliciet vermeld dat de collatie-recht ook overgaat op Munster. [8] Een jaar later blijkt dat de goederen van Winsum verkocht worden aan het klooster van de Johannieten in Steinfurt, ten gunste van de huizen Jemgum en Warffum. [9] Ook het collatie-recht gaat over op de Johannieten. Zij mogen een broeder van hun orde of een wereldlijk priester (van buiten de orde) presenteren, maar de bisschop behoudt het recht van bevestiging.

We gaan ervan uit dat de broeder Eppo, die vermeld wordt in deze overdrachtsacte als pastoor van Winsum, een ordebroeder was van de Johannieten. Het is niet duidelijk of alle verdere pastoors ook zondermeer uit deze orde afkomstig waren. Het collatie-

recht bleef tot 1527 in handen van de Johannieten. Toen moet het met de hof (die rond het kerkhof gesitueerd moet zijn) zijn overgedragen aan de Ripperda's die op de hof, het (voorwerk) genoemd, hun borg bouwen. De Ripperda's geven als collatoren de aanzet tot de beeldenstorm die plaats vond op 14 september 1566.

In 1319 wordt er een Eppo genoemd - misschien dezelfde als van 1283 - als 'rector' van Winsum in een oorkonde, waarin een uitspraak wordt gedaan in een geschil over de bezittingen van de Johannieten te Steinfurt aan de ene en de Johannietter commanderijen in Groningen en Oost-Friesland aan de andere kant. [10] Ook in de jaren 1440 en 1443 komt een Eppo/Eptatus voor die als pastoor voor onder zijn parochie vallende inwoners een verkoopacte bezegelt. [11] In 1479 bezegelt pastoor Jacob een verkoopacte. [12] In 1569 legt pastoor Thomas Sparwerus een verklaring af over de gebeurtenissen in 1566. In 1584 is er kennelijk geen pastoor in Winsum, want dan wordt de parochie bediend door de pastoor van Wetsinge: Leonardus. Deze krijgt de opdracht van de Hoge Justitiekamer om op drie achtereenvolgende zondagen vanaf de kansel te laten afkondigen dat schuldeisers van ene Claes Jacobs en zijn vrouw Anna zich moeten melden. [13]

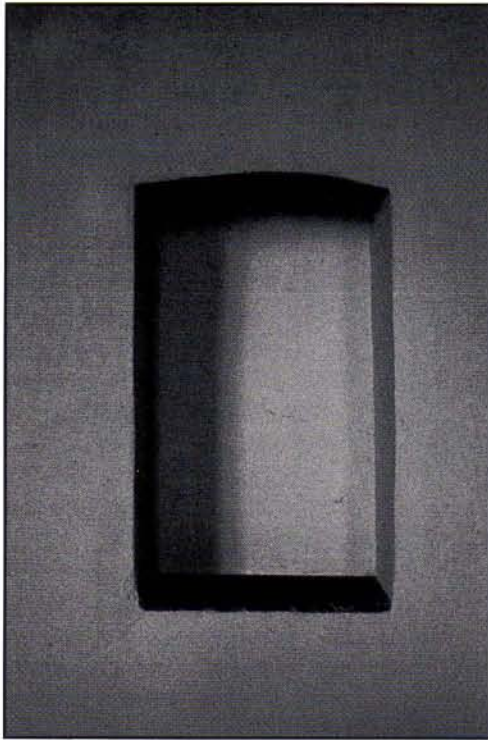
De plaats Obergum komt ook voor op de lijst van omstreeks 1000. De kerk nog niet. Het begin van een zelfstandige parochie is in nevelen gehuld. Het oudste deel van het huidige gebouw dateert van de 13e eeuw. De lijst van pastoors is kort. De eerste waarvan een naam bekend is Ubbo. Hij stelt met de pastoors Wilhelmus van Ranum en Dodo van Sauwert in 1400 een oorkonde op omtrent de verkoop van land van een inwoner uit Sauwert. [14]. Ook pastoor Hindrick bezegelt een oorkonde voor de verkoop van land in 1408, [15] evenals pastoor Meynart in 1417. [16] Laastgenoemde kan dezelfde zijn als Meynardus Iconis die in 1425 en 1427 supplieken aan de paus richt om

in het bezit van de 'Capella St. Nicolai in Obergum' en van een vicarie in Leermens te worden hersteld. Hij was daaruit naar eigen zeggen door de macht van leken met geweld verdreven. [17] De term 'capella' moet wel worden begrepen als parochie, maar verwijst naar bepaalde rechten die aan de moederkerk te Baflo toekwamen. Overigens blijkt hieruit het Nicolaas-patrociniem van Obergum. [18] In 1449 zegelen de pastoors Gheert van Obergum, Alle van Maarhuizen en Eyso van Ranum een oorkonde betreffende verkoop van land van een inwoner van Obergum. [19] Herman van Groningen tenslotte legt in 1569 een verklaring af over de beeldenstorm in Obergum. Maar hij stelt dat hij niet veel van de gebeurtenissen in 1566 afweet, omdat hij toen nog niet in Obergum stond.

Ranum stond ook vermeld op de lijst van 1000. De eerste bekende pastoor is Ymeko die op 4 mei 1385 genoemd wordt. De pastoor en kerkvoogden verkopen dan enig kerkenland om herstel van de kerk te kunnen betalen. [20] Pastoor Wilhelmus wordt,

De oorspronkelijke altaarsteen van de Nicolaaskerk te Obergum.

Sacramentsnis van de Nicolaaskerk te Obergum.

zoals reeds gezegd, genoemd in 1400 in een acte met zijn collega Ubbo van Obergum. [21] In 1420 zegelt Jelto een oorkonde. [22] En dan is er in 1449 de reeds genoemde Eyso. [23] In 1478 zegelt pastoor Hermannus samen met twee kerkvoogden vanwege een landruil met de commandeur van het klooster Wijtwert. [24]

Het dorp Maarhuizen komt evenens voor op de lijst van 1000. De parochie wordt gesticht in 1211, als afsplitsing van de parochie Baflo, aan wie de parochianen van Maarhuizen jaarlijks 3 pond betalen als vergoeding voor derving van inkomsten. [25] De parochie wordt in 1468 uitgebreid met een deel van Lutje Saaksum. [26] De eerst bekende pastoor is Elteck, vermeld in 1430. [27] Pastoor Alle wordt vermeld in 1444, in 1449, zoals we reeds zagen, en in 1455. [28] In 1461 wordt pastoor Johan genoemd. [29]

In 1499 bevestigt pastoor Tamme samen met bestuur en monniken van Wijtwert dat de Ewsums van oudsher stichters en collators van het klooster Wijtwert zijn. [30] En in 1517 tenslotte oorkondt pastoor Fredericus samen met de geestelijken en de gemene conventsluden dat zij Wolter Gherardi tot commandeur van Wijtwert hebben gekozen. [31]

Een parochie in Bellingeweer komt pas in de 15e eeuw voor op een lijst van het bisdom Munster, waarop ook de parochies Winsum, Obergum, Ranum en Maarhuizen voorkomen. [32] Op 20 februari 1581 worden kerk en pastorie verwoest door de geuzen. Ook de borg van Allard Tamminga, die in die tijd aan Spaanse zijde stond, moest het ontgelden. Van Bellingeweer zijn echter geen namen van pastoors bekend.

■ Drs. E.O. van der Werff

Noten

- 1) W.J. Formsma, red. *Historie van Groningen* (Groningen 1976), p. 147-149.
- 2) P.J. Blok e.a. *Oorkondenboek voor Groningen en Drenthe* (2 dln. Groningen 1896-1899) nr. 10; hierna geciteerd als OGD.
- 3) W.J. Formsma, 'Kerk en klooster te Winsum' in: *Winsums Verleden*, Groningen/Djakarta 1957, p. 125-129.
- 4) Voor een aantal verwijzingen naar de hieronder genoemde pastoors dank ik Dr. F.J. Bakker te Haren
- 5) J. Kleijntjens S.J., 'Beeldenstorm in Groningen en in de Ommelanden', *Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht*, 67 (1948), p. 177-184 en 189-190.
- 6) OGD nr. 51.
- 7) OGD nr. 34.
- 8) OGD nr. 58.
- 9) OGD nr. 164.
- 10) OGD nr. 264; S. Hiddema en C. Tromp, *Inventaris van archieven van kloosters in de provincie Groningen* (Groningen 1989) reg. nr. 21; hierna geciteerd als *Kloosterarchieven*.
- 11) *Kloosterarchieven* reg. nrs. 197 en 208.
- 12) *Kloosterarchieven* reg. nr. 647.
- 13) *Groninger Archieven: Armhuisszitten* reg. nr. 465, vriendelijke mededeling Dr. F.J. Bakker.
- 14) OGD nrs. 1059 en 1071; *Kloosterarchieven* reg. nrs. 59 en 60.
- 15) *Kloosterarchieven* reg. nr. 77.
- 16) *Kloosterarchieven* reg. nr. 101.
- 17) H. Reimers, *Friesische Papsturkunden aus dem Vatikanischen Archive zu Rom* (Leeuwarden 1908), p. 85-86.
- 18) *Groninger Kerken*, Jrg. 17 (maart 2000), p. 3.
- 19) *Kloosterarchieven* reg. nr. 254.
- 20) OGD nr. 744; *Kloosterarchieven* reg. nr. 42.
- 21) OGD nrs. 1059 en 1017; *Kloosterarchieven* reg. nrs. 59 en 60.
- 22) *Groninger Archieven*, Wytwert inv. 49; vriendelijke mededeling Dr. F.J. Bakker.
- 23) *Kloosterarchieven* reg. nr. 254.
- 24) *Kloosterarchieven* reg. nr. 632.
- 25) OGD nr. 51.
- 26) *Kloosterarchieven* reg. nr. 512.
- 27) *Kloosterarchieven* reg. nr. 136.
- 28) *Kloosterarchieven* reg. nrs. 213, 254 en 342.
- 29) *Kloosterarchieven* reg. nr. 428.
- 30) *Kloosterarchieven* reg. nr. 874.
- 31) *Kloosterarchieven* reg. nr. 975.
- 32) Zie: B.W. Siemens, *Toelichting op de Historische Atlas* ('s-Gravenhage 1962), p. 23 e.v.

Rederijderskamer Praedinius 1871-2000

Als op 17 november 1871 de 'Vereeniging Praedinius' wordt opgericht, heeft ook Winsum een gezelschap waarin men zich kan bekwamen in welsprekendheid. Andere plaatsen in de provincie en in de rest van Nederland waren Winsum daarin al voorgegaan. Tussen 1850 en 1900 bestonden in Nederland meer dan 900 van dergelijke gezelschappen. Meester Zuidema verricht dan ook zeker geen unieke daad als hij op die 17e november in een lagere school samen met 'enkele jongemannen' besluit tot oprichting van Praedinius. De naam van de vereniging is afkomstig van de humanistische geleerde Regnerus Praedinius († 1559). Deze geleerde, als Reinder Veldman geboren, had zijn Latijnse naam ontleend aan zijn vaders praedium (boerderij) te Winsum en bracht het onder andere tot rector van de Latijnse School in de stad Groningen. Laat u verder aan de hand van de bewaard gebleven notulen meevoeren door bijna 130 jaar rederijken in Winsum.

Meester J.R. Zuidema wordt voor zijn initiatief beloond met het voorzitterschap van de kersverse vereniging, die overigens start met elf leden, allen van het mannelijk geslacht. Maandelijks vinden besloten vergaderingen plaats, bij voorkeur bij volle maan in verband met het ontbreken van straatverlichting. Om het doel der vereniging, het bevorderen der welsprekendheid, te bereiken wordt de laatste spreker van iedere vergadering verplicht uit het hoofd te spreken. Ook wordt kennelijk al enig huiswerk verwacht, want er moet altijd één gedicht uit het hoofd worden voorgedragen. Vanaf het begin vormt de jaarlijkse uitvoering een belangrijk onderdeel van de activiteiten.

De eerste 'openlijke vergadering' vindt plaats op 26 maart 1872. Er worden dan maar liefst acht gedichten voorgedragen en tevens wordt voor de eerste keer een toneelstuk voor het voetlicht gebracht. De keuze viel op 'De dochter van de restaurateur' van P. de Saar. Direct doet het fenomeen van de gastrollen kennelijk zijn intrede, want in het stuk spelen twee dames mee. In datzelfde jaar nog komt men al tot de ontdekking dat een vereniging zonder vrouwelijke leden zo zijn bezwaren heeft, want in november ziet men zich genoodzaakt de toneelcommissie veertien dagen uitstel te geven om voor de vrouwelijke rollen van het volgende toneelstuk voldoende dames te vinden. Overigens zet Praedinius zijn licht niet bepaald onder de korenmaat, want naast de feestelijke voorstelling wordt er ook telkenjare een volksvoorstelling georganiseerd die soms zelfs gratis toegankelijk is voor arbeiders en hun gezinnen.

Ook in november 1872 overweegt Praedinius voor het eerst om zich aan te sluiten bij het Provinciaal Groninger Rederijders Verbond (PGRV). Het PGRV was in 1867 ontstaan, nadat een door het reciteergezelschap Streven naar Volmaking te Kommerzijl georganiseerd concours een doorslaand succes was gebleken. Veertien kamers elders uit de provincie sloegen de handen ineen, want: "wel hebben meest alle kamers zich terecht naar het drama gewend, doch mogen we niet vergeten dat het recit of declamatie het fundament van welsprekendheid is, ja eigenlijk niemand op het tooneel moest worden toegelaten, alvorens hij dragelijk reciteert en de smaak wordt zeker meer veredeld door de verhevene gekuischte taal der dichtwerken, dan door die van alle tooneelstukken". Kennelijk is ook het concours van 1872 te Loppersum zeer succesvol, maar voorlopig laat Praedinius het bij het 'ontbieden' van een reglement en gaat ondanks de dringende waarschuwing rustig voort met de voorbereidingen voor de volgende uitvoering. Op 22 januari 1873 is het dan weer zover. De tweede 'openlijke vergadering' is een feit en er worden maar liefst 95 kaartjes à f 0,75 verkocht voor onder andere: ('t Was maar een loods) van P.C. Ruisch. Voor de familieleden is het overigens even zoeken, want eerder hadden de leden met acht tegen zeven stemmen besloten geen namen van de spelers op het programma te zetten. Vier dagen later zijn de leden weer voldoende opgeladen voor de Volksvoorstelling die met 194 bezoekers à f 0,25 een aardige bijdrage voor de kas oplevert.

*Wie helpt Praedinius en de redactie van Winshem aan informatie over dit gezelschap?
De achterzijde van de foto vermeldt in potloodletters: Hasselinga Winsum.*

Ondanks de verheven doelstellingen blijkt het aardse slijk toch ook niet onbelangrijk, als in maart 1873 wordt besloten geen lid te worden van het PGRV. Pas op de volgende vergadering komt de aap uit de mouw: er zijn financiële bezwaren. Overigens is ook de plaats waar het volgende concours gehouden zal worden Praedinius niet welgevallig. Voorwaar geen onbelangrijk motief in de tijd van trekschuit en koets.

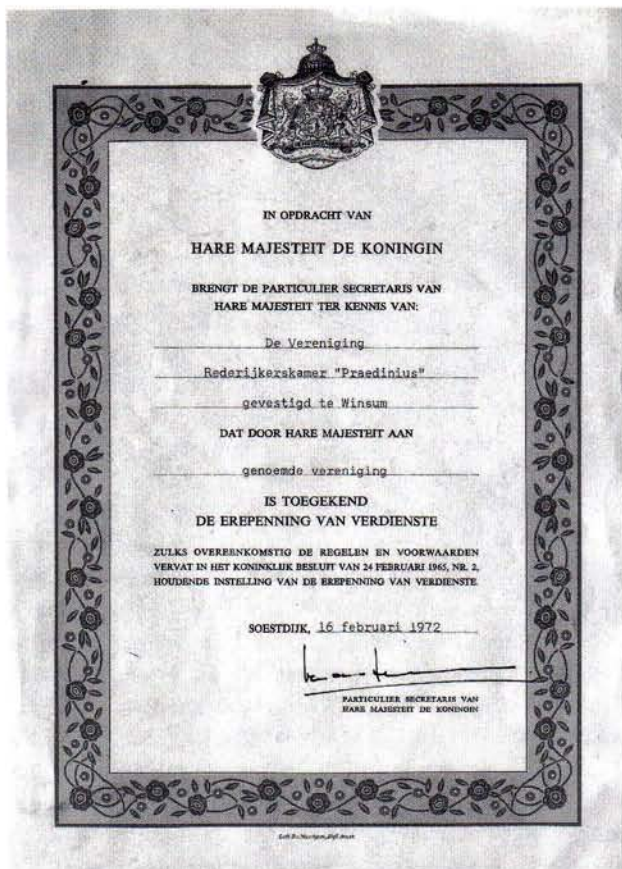
Zoals bekend kruipt het bloed echter waar het niet gaan kan en dus vindt in juli 1873 'ene vergadering met dames' plaats, voornamelijk slechts over de vraag of er in dat jaar weer een dramatische voorstelling gegeven zal worden en over de rolverdeling voor de komedie. En hoewel de uitnodigingen voor de uitvoeringen van andere kamers ook buiten het PGRV om blijven komen, bijvoorbeeld van Union te Usquert, van Alto te Ezinge en zelfs van de rederijderskamer Vreugdendal te Breda, knaagt het kennelijk nog immer, want op 7 mei 1875 is het dan eindelijk zover: Praedinius is als lid aangenomen bij het PGRV.

Het andere heikele punt, het lidmaatschap voor vrouwen, wordt na de nodige verkennende schermutselingen, pas in 1897 definitief opgelost, maar niet dan nadat in 1888 met een erelidmaatschap en een diploma afscheid is genomen van voorzitter Zuidema. Hij krijgt zelfs een cadeau, waarvoor het voor die tijd toch respectabele bedrag van f 20,- uit de kas beschikbaar wordt gesteld. De voorzittershamer wordt overgenomen door J.C. Mekel, die daar vakkundig mee weet om te gaan. In 1896

ziet hij zich genoodzaakt de vergadering voor te stellen het lidmaatschap van het PGRV weer op te zeggen, omdat niemand als spreker of afgevaardigde naar het concours wil en omdat de contributie hoog is. 't Kan verkeren. Mekel op zijn beurt wordt op 4 september 1897 opgevolgd door K. van Ham. Ook Mekel wordt erelid en krijgt op de volgende vergadering een diploma uitgereikt benevens één glas wijn van kennelijk goede kwaliteit, want Praedinius bestelt vervolgens nog vijf flessen. Misschien dat de eerste zeven vrouwelijke leden die bij die vergadering aanwezig zijn voor de juiste stemming zorgen? In december 1898 ziet Praedinius definitief in dat een bestaan zonder krachtmetingen met de vakbroeders ook zijn nadelen heeft: de kamer sluit zich opnieuw aan bij het PGRV.

Inmiddels is de volgende eeuw aangebroken als in 1901 het eerste vrouwelijke bestuurslid in de persoon van mejuffrouw J. Schuit aantreedt. Overigens was mejuffrouw Homan in 1899 met tien tegen negen stemmen maar nipt verslagen door de heer Reinders. Uit de notulen, van een vergadering in 1905, van de hand van secretaris T. van Weerden blijkt dat ook naast het toneel iets moois kan opbloeien: "Twee leden, de vergaderingen van Praedinius (!) altijd trouw bijwonende, meenden elkaar nader te moeten leren kennen. Weldra ontwikkelde zich een klein vonkje liefdesvuur in de boezems. Dat kleine vonkje werd aangewakkerd tot een vlam en nu, als het ware twee zielen

Koninklijke onderscheiding uit 1972.

gloeiend aaneengesmeed, hebben ze elkaar de hand toegezegd” De voorzitter merkte verder op dat: “Preadinius behalve op het gebied van welsprekendheid ook nuttig kan werken op het aangehaalde onderwerp”, hetgeen de heer Cleveringa de opmerking ontlokt dat verloving veelal te laat komt.

Uiteraard gaan de jaarlijkse uitvoeringen gewoon door, in deze jaren bij Hotel Alderts en sinds een aantal jaren op eerste kerstdag. Ook de minder serieuze bezigheden worden niet vergeten getuige een reisje naar Borkum in 1908, alhoewel kort daarna de voorzitter zich genoodzaakt ziet het volgende ernstige voorstel aan de vergadering voor te leggen: “Het is niet geoorloofd de vergadering te verlaten zonder geldige redenen, uit te maken door de vergadering, onder het boetestelsel van 1e keer 10 cent, 2e keer 25 cent, 3e keer 50 cent, 4e keer 100 cent, voor de 5e keer f 2,50, 6e keer royement.” Dit voorstel wordt aangenomen met dertien stemmen voor en één tegen. Twee personen hadden intussen de vergadering verlaten! Misschien is het dit voorstel dat er toe leidt dat naar andere uitlaatkleppen gezocht wordt. Zo wordt het vaste gewoonte om jaarlijks in mei een gecombineerd bezoek aan de Stadsschouwburg en de Meikermis te brengen. En na de volksvoorstelling in 1910 wordt het publiek verzocht te vertrekken, zodat de leden van Praedinius nog wat kunnen napraten en dansen.

In 1916 organiseert Praedinius het concours van het PGRV, waartoe al voor de zomer door een viertal dames de logiesmogelijkheden in het dorp geïnventariseerd worden. Alles verloopt tijdens het concours kennelijk naar wens en waarschijnlijk mede dankzij de politie, want die krijgt voor betoonde diensten later een gratificatie van f 15,-. Wel is inmiddels de secretaris, de heer K. Smit, gemobiliseerd in verband met de Eerste Wereldoorlog.

Door een samenloop met het ijsfeest ter gelegenheid van het tiende lustrum van de Winsumer IJsbahn (zie Infobulletin Wins-

hem, december 1999) moet de feestelijke vergadering van 1917 uitgesteld worden. Dit is niet zo verwonderlijk als men bedenkt dat er ook in bestuur en leden veel samenloop tussen de verenigingen is. Zo wordt in 1924 vanuit Praedinius ook voorgesteld om een tennisclub op te richten. Voorsnog blijft het door gebrek aan voldoende leden bij het opstellen van een begroting voor een beton- of tegelvloer.

Het volgende tiental jaren gaat voor de vereniging betrekkelijk voorspoedig voorbij, maar zonder veel noemenswaardigheden. In september 1933 treedt mejuffrouw T. Elema aan als eerste vrouwelijke voorzitter. Zijzelf prefereert de aanduiding presidente. De maandelijkse vergaderingen zijn als vanouds gezellig en die van februari 1934 eindigt met een geanimeerd kaartspel dat tot na 11 uur duurt. Voor de volgende vergadering verzoekt de kastelein dan ook om in verband met een nieuwe gemeenteverordening te zorgen dat de leden vóór 11 uur vertrokken zijn. Ongeveer vanaf dat moment, maar waarschijnlijk toevallig, loopt het bezoek aan de vergaderingen sterk terug. Met een ledental van ongeveer 25 bedraagt het aantal bezoekers aan de vergaderingen soms niet meer dan vijf. In 1937 wordt vergaderd over de vraag of het niet beter is de zetel van Praedinius te verplaatsen naar Eenrum. Uiteindelijk toont de band met Winsum zich voldoende sterk en blijft de vereniging in Winsum. Wel komen de leden tot uit de verre omtrek, zoals blijkt tijdens een introductie-avond in 1938, waarbij de gasten behalve uit Winsum, Sauwerd en Schaphalsterzijl ook helemaal uit Den Andel, Pieterburen en Kloosterburen komen.

Bij de vergadering in september 1939 blijken verschillende bestuursleden gemobiliseerd te zijn, maar in juni 1940 zijn ze gelukkig allemaal veilig teruggekeerd. De ervaringen tijdens de mobilisatie, maar ook de andere gevolgen van de oorlog, blijken daarna vaak het onderwerp te vormen van een improvisatie of een memorisatie (twee van de voorgeschreven vormen waarin de welsprekendheid geoefend wordt). Tijdens de oorlogsjaren worden de vergaderingen doorgaans weer zeer goed bezocht en zo goed en zo kwaad als het gaat worden ze tot juli 1944 steeds met regelmaat gehouden, zij het wel met andere begin- en eindtijden en op last van de bezetter ook zonder bal na. De te spelen toneelstukken moeten eerst ter goedkeuring voorgelegd worden. Al in november 1940 wordt besloten de Procureur-Generaal te Leeuwarden toestemming te vragen voor de vergaderingen, daar er vrijwel steeds meer dan twintig leden aanwezig zijn.

Een andere voorwaarde om te kunnen blijven functioneren als vereniging is de verplichte aanmelding bij de Nederlandsche Kultuurkamer, een door de bezetter ingestelde overkoepelende organisatie van allen die werkzaam zijn op artistiek en cultureel gebied. Praedinius besluit in december 1942 zich inderdaad aan te melden, onder de voorwaarde dat de Kultuurkamer geen voorschriften uitvaardigt waar Praedinius zich uit principe niet mee kan verenigen. Binnen het PGRV besluit slechts een minderheid van de aangesloten kamers zich aan te melden. Op de laatste algemene vergadering van het PGRV in oorlogstijd, eveneens in december 1942, blijken nog slechts tien kamers vertegenwoordigd; eveneens tien kamers hebben inmiddels opgezegd.

De eerste vergadering van Praedinius na afloop van de oorlog vindt plaats op 4 augustus 1945. De Kultuurkamerkwesie vormt binnen het PGRV een heet hangijzer. Uiteindelijk ondertekent een zestal kamers een schriftelijke spijtbetuiging omtrent hun aanmelding bij de Kultuurkamer. Praedinius heeft eerder

RAMPENFONDS

Op Zaterdag 14 Februari a.s.
wordt in 't Café Til te Winsum opgevoerd:

DR. LEXO

Blijspel in drie bedrijven door Joop Spit

---

door de Rederijderskamer „Prædinius”

Netto opbrengst voor het Rampenfonds

Entree f1.00. Aanvang 7.30 uur. Kaarten alhier verkrijgbaar.

mondeling reeds medegedeeld dat zij destijds principieel fout heeft gehandeld en dat zij de aanmelding bij de Kultuurkamer betreurt. Geen der betrokken kamers blijkt overigens ooit voor een Duitse of Nederlandse nationaal-socialistische instelling opgetreden te hebben. Spoedig na de oorlog blijkt het gewone leven weer te zijn hervat. Op de vergadering in december 1945 vraagt de heer H.K. Noordhuis waarom hij geen convocatie meer krijgt sinds hij getrouwd is. De verklaring is volgens de voorzitter, de heer W.P. Hijlkema, eenvoudig: als de leden eenmaal getrouwd zijn, verschijnen ze toch haast nooit meer op de gewone vergaderingen. Dat geldt in die eerste na-oorlogse jaren zeker niet voor de niet-getrouwde leden. Praedinius wordt één van de grootste kamers van het PGRV, met op zeker moment maar liefst 45 leden en meer dan 60 donateurs.

Het vijfenzeventigjarig bestaan kan in 1946 dan ook op grootse wijze gevierd worden met een feestelijke uitvoering in café Til en een receptie in café Wijk-Zwaagman. In 1948 wordt (Pygmalion) van G.B. Shaw voor het voetlicht gebracht. Dit stuk is wereldberoemd geworden in de musicaluitvoering onder de naam 'My fair lady'. Dergelijke dames zijn er kennelijk ook nog steeds in ruime mate onder de leden te vinden, want wederom doet Praedinius meerder malen dienst als huwelijksmarkt. In de loop der jaren wordt binnen Winsum ook regelmatig van vergaderlocatie gewisseld. Ter gelegenheid van de verkoop van café Wijk-Zwaagman vindt een dergelijke wisseling ook in 1950 plaats. Voortaan zal vergaderd worden bij café Til. In hetzelfde jaar vindt ook het rederijdersconcours weer in Winsum plaats. Verdeeld over twee avonden, doen maar liefst ruim 700 rederijders Winsum aan. Tijdens de uitvoeringen branden de straatlantaarns langer. In 1953 wordt in verband met de watersnoodramp een extra uitvoering gegeven; de opbrengst wordt in het Rampenfonds gestort.

De uitvoeringen eind jaren vijftig zijn wederom zo gezellig dat ze een aantal keren door de politie beëindigd worden. Pas in 1961 wordt men zo verstandig om nachtpermissie aan te vragen; het feest mag dan tot 3 uur doorgaan. In dat jaar valt er ook wel iets te vieren, want voor het eerst in dertig jaar heeft een lid van Praedinius, mejuffrouw M.L. Wijk, weer kans gezien op het concours de Prijs bij Uitnemendheid in de wacht te slepen, de hoogste eer die er op het gebied van het voordragen van gedichten te behalen valt.

In 1964 vindt dan eindelijk toch een gedeeltelijke verhuizing

naar Eenrum plaats. Door de afnemende kwaliteit van de accommodatie in Winsum wordt namelijk besloten, zij het na veel discussie en zelfs een enquête, de uitvoering in Hotel Butlhuis in Eenrum te houden. Dit zal tot en met 1982 zo blijven. Het eeuwfeest wordt met maar liefst 350 aanwezigen gevierd en de oud-voorzitter, Jur Frieling, wordt tot erelid benoemd.

Vanaf 1977 verhuizen de maandelijkse vergaderingen naar de Gouden Karper. De activiteiten in de jaren tachtig en negentig van inmiddels de vorige eeuw zijn voor het grootste deel een voortzetting in moderne vorm van de activiteiten zoals die vanaf de oprichting plaatsvonden. Zo kent Praedinius tot op de dag van vandaag de maandelijkse bijeenkomsten waarop de leden gedichten of eigen werk voordragen en hun vaardigheden in memorisaties en improvisaties oefenen. Deze bijeenkomsten vinden thans veelal bij één van de leden thuis plaats en de stand van de maan is daarbij

niet meer van doorslaggevend belang. Veel energie is de afgelopen jaren gestoken in het werven van nieuwe leden, want door het toegenomen aanbod op cultureel gebied en de grotere mobiliteit van de leden is een levenslang lidmaatschap niet meer zo vanzelfsprekend als in de beginjaren. De jaarlijkse toneeluitvoering is ook nog steeds een vast onderdeel, waarbij immer gepoogd wordt door het inschakelen van goede regisseurs en een weloverwogen keuze van het uit te voeren werk tot een voor publiek en spelers aantrekkelijk niveau te komen. Zo werden recent o.a. opgevoerd 'Glazen speelgoed' van Tennessee Williams, 'Leonard' van Alan Ayckbourn (als Nederlandse première ten tonele gevoerd tijdens de viering van het 120-jarig bestaan in aanwezigheid van het nieuwe erelid Els Ausema), 'Vernissage' van Vaclav Havel en in het lopende verenigingsjaar 'Chapter two' van Neil Simon. Sinds enkele jaren worden de stukken behalve in Winsum ook telkens in het Universiteitstheater in Groningen opgevoerd.

Ook in het sinds 1967 zelfs Koninklijk PGRV blaast Praedinius zowel op uitvoerend als op bestuurlijk terrein nog steeds succesvol een partijtje mee. Zoals het zich nu laat aanzien, zal Praedinius dan ook in deze derde eeuw sinds de oprichting haar doelstelling, oefening in welsprekendheid, met verve kunnen blijven nastreven en gezien de toenemende populariteit van het 'chatten' ook met voldoende maatschappelijk draagvlak.

■ *Ingrid van der Meer en Hans Robertus*

De samenstellers wijzen er met nadruk op dat het bovenstaande artikel een min of meer toevallige samenvatting van 130 jaar notulen is en dat het weglaten van de namen van die talloze niet genoemde leden en vooral ereliden geen enkele afbreuk doet aan hun waardevolle bijdragen aan de rijke historie van Praedinius.

Geraadpleegde en geciteerde bronnen:

- *Alzoo rederijders!, 125 jaar Koninklijk Provinciaal Groninger Rederijders Verbond. Een uitgave uit 1992, met bijdragen van diverse schrijvers.*
- *Nieuw Groninger Woordenboek door K. Ter Laan, Groningen 1980 (herdruk).*
- *Notulenboeken van Praedinius.*

Philips van Marnix, Heer van Sint Aldegonde

In het artikel over jeugdsoos De Pluu in het Infobulletin Winshem van maart 2000 komt de naam Marnix van Sint Aldegonde voor. Velen zullen zich afvragen: wie was deze persoon en wat deed hij in Winsum? In onderstaand artikel heb ik getracht zijn doopceel te lichten.

Philips Marnix, Heer van Sint Aldegonde, kortweg Marnix van Sint Aldegonde, was een Zuidnederlandse geleerde en letterkundige. Hij leefde van 1538 tot 1598 en werd geboren in Brussel. Hij studeerde in Genève bij Calvijn en Beze. In het jaar 1566 organiseerde hij de Calvinistische prediking en de Synode van Antwerpen. In het jaar daarvoor trad hij als calvinist toe tot het Compromis der Edelen. Marnix schreef uitstekende psalmvertalingen uit het Hebreeuws en verdedigde in augustus 1566 de beeldenstorm in zijn geschrift 'Van de Beelden Afgeworpen in de Nederlanden'. In felle haat tegen de rooms katholieke kerk schreef hij in de jaren 1568-1569 het hekelschrift 'Den Bijencorff der Heyliger Roomsche Kercke'. Het gevolg was dat hij door de Bloedraad 1) voor eeuwig werd verbannen met verbodverklaring van goederen.

In dienst van Willem van Oranje

In 1570 kwam Marnix in dienst van prins Willem van Oranje. Diens overgang naar het calvinisme werd door Marnix bewerkstelligd. Hij werd raadsman en gezant van de prins. In 1572 tegenwoordigde hij Oranje op de eerste vrije Statenvergadering van Holland in Dordrecht. Een paar jaar later, in 1572, bereidde Marnix de Pacificatie van Gent 2) voor en het jaar daarop werd hij lid van de Raad van State. In de volgende jaren zocht Marnix steun voor de opstand bij het Duitse Rijk en bij Frankrijk.

Marnix in Winsum

Toen de Ommelander heren in 1577 door de Stad Groningen gevangen waren gezet, zond de prins van Oranje Marnix en Nicasius Sylla (pensionaris van Namen) naar Groningen. Over deze kwestie en het bezoek van de beide heren aan Groningen en Winsum wordt in het boek *Winsums Verleden* het volgende geschreven. 'Hoe was het in Winsum gegaan na de beeldenstorm en nadat de Ripperda's waren uitgeweken? De strijd van de Spanjaarden en de Rooms en tegen de Hervormden duurde voort, evenals de strijd tussen Stad en Ommelanden. Die bereikte een hoogtepunt toen de Stad op 1 november 1577 onverwachts midden op de dag de poorten liet sluiten en alle edelen en prelaten uit de Ommelanden, die op een landdag bijeen waren, gevangen liet nemen. Dat was een slag in het gezicht van de Ommelanden. Wigbolt van Ewsum, Heer van de Nienoord bij Midwolde, een oom van de gebroeders Ripperda, was niet in de stad geweest en bevond zich nog in vrijheid in de Ommelanden. Hij organiseerde direct het verzet, vormde een voorlopig bestuur, zond gezanten naar Brussel, naar de stadhouder George van Lalaing, graaf van Rennenberg, om hulp en kreeg van hen toestemming om landdagen te Winsum te houden. Van Ewsum riep de overgebleven hoofdelingen en de vertegen-

woordigers der kerspels dan ook herhaaldelijk naar Winsum voor vergaderingen. Deze vergaderingen werden nu eens in het klooster, dan weer op de borg van Peter Ripperda gehouden. Vanuit Brussel werden twee afgevaardigden naar Groningen gestuurd om te bemiddelen over de gevangengenomen Ommelander heren. Hun besprekingen hadden echter geen resultaat. Op een landdag daarna, op 15 januari 1578 te Winsum gehouden, verschenen de afgevaardigden Philips van Marnix, Heer van St. Aldegonde, en Nicasius Sylla en brachten verslag uit van hun vergeefse moeite te Groningen. Daar hun taak hiermede afgelopen was, vertrokken ze spoedig weer naar het zuiden. De verbittering was echter zo groot, dat zij niets bereikten en bij hun vertrek uit de A-poort met stratendrek werden nageworpen.'

Buitenburgemeester van Antwerpen

Als buitenburgemeester van de stad Antwerpen bleek Marnix ongeschikt voor zijn taak om met Parma te onderhandelen. In 1585 had hij deze stad prijsgegeven aan Parma, waarna hij zich terugtrok op zijn kasteel te Souburg. Hier hield hij zich bezig met literaire arbeid. Marnix van Sint Aldegonde overleed in Leiden in 1598. Hij werd begraven in het koor van de St. Pieterkerk aldaar. Zijn devies was: 'Repos Ailleurs', de rust is elders.

Het Wilhelmus

Er wordt algemeen beweerd dat Marnix van Sint Aldegonde in het jaar 1570 ons latere volkslied 'Wilhelmus van Nassouwe' heeft geschreven. Maar bewezen is dit niet. Het heeft echter tot 1932 geduurd alvorens het Wilhelmus tot het officiële volkslied werd verheven. Het Wilhelmus werd aanvankelijk geschreven als een 'nieuw Christelick Liedt, gemaekt ter eeren des Doorluchtichsten Heeren, Heere Wilhelm Prince van Oraengien, Grave van Nassov, waer van deerste Capitael letteren van elk veers syner name metbrengen'. Het lied werd dus opgedragen aan Prins Willem van Oranje. De beginletters van de vijftien coupletten vormen samen de naam Willem van Nassov.

■ P. Noord

Bronnen:

- *Winsums Verleden* (p. 79)
- *Groninger Encyclopedie 1954*
- *De kleine W.P.* (p. 908)

Noten:

1) *De bloedraad of Raad van Beroerten werd in 1567 door Alva ingesteld, voor de behandeling van zaken die met de bestraffing van gebeurtenissen samenhangen. De bloedraad werd in 1576 opgeheven.*

2) *De Pacificatie van Gent was de op 8 november 1576 gesloten overeenkomst tussen de Staten-Generaal, de Prins van Oranje en Holland en Zeeland, om gezamenlijk de Spaanse troepen te verdrijven.*

Nieuw verschenen boeken

Nieuw verschenen boeken

Titel: De Groninger pelmolen
Auteurs: Diverse
Uitgever: Stichting De Groninger Molen
ISBN: 90-805339-1-2
Prijs: f 32,50
Inhoud: Groningen bestond vroeger bekend als 'gortprovincie'. In het begin van de 20e eeuw stonden nog 59 van de Nederlandse pelmolens in de provincie Groningen.

Titel: **Hunebedden, monumenten van de steen tijdcultuur**
Auteurs: E. van Ginkel, S. Jager en W. van der Sanden (archeologen)
Uitgever: Uniepers, Abcoude
ISBN: 90-6825-202 X
Prijs: f 39,90 (208 pagina's, geïllustreerd en gebonden met stofomslag)
Inhoud: Beschrijft de onderlinge verschillen tussen hunebedden, het prehistorische boerenleven en het rituele belang van de imposante stenen graven.

Titel: **Waterschappen in Groningen**
Auteurs: E.O. van der Werff en A.L. Hempenius
Uitgever: profiel BV, Bedum
ISBN: 90-5294-193-9
Prijs: f 29,50

Titel: **De Vrie Heerlijkheid van Westerdijxhorn**
Auteur: Fons van Wanroij
Uitgever: Haan, Bedum
ISBN: 90-71372-16-2
Prijs: f 25,- (96 pagina's, geïllustreerd)
Inhoud: Beschrijft de geschiedenis van Westerdijxhorn (gemeente Bedum), aan de hand van geografische gegevens vanaf de Middeleeuwen en informatie over armenzorg, kerkelijke organisatie, belastingheffing e.a.

Titel: **Nieuw van de Bijl**
Auteurs: Wicher Kerkmeijer en Ger Blijham
Uitgever: Stichting HS-Maritiem e.a.
ISBN: 90-5294-181-5
Prijs: f 78,50 (264 pagina's, geïllustreerd en gebonden)

Inhoud: Beschrijft 350 jaar geschiedenis van de scheepsbouw langs het Winschoterdiep, met name in de gemeente Hoogezand-Sappemeer

Titel: **Gronings Historisch Jaarboek**
Auteurs: Diverse
Uitgever: Regio Project in samenwerking met Stad en Lande
ISBN: 90-5028-138-9
Prijs: f 29,95 (geïllustreerd)

Titel: **Een eeuw joods leven in Wildervank en Veendam. Familiekroniek Kamerling**
Auteur: G.S. Koeman-Poel
Uitgever: Stichting erven van Jeannine Gasschalk (Reestplantsoen 7, 7944 BD Meppel, WWW.famkamerling.ejb.net)
ISBN: 90-805209-2-6 NUGI 480
Inhoud: Het boek is met name interessant omdat leden van de familie Kamerling in Winsum hebben gewoond.

KOEL SERVEREN

"Grunneger"
KRUUD NBITTER

Gezekerde kwaliteit

Trok n oet kruud n, dei vronger veul in
Grunnen veurkwam n

Er gaat niets
boven Groningen

Slijterij Guikema
0595 44 40 33 - Winsum
GEDISTILLEERD

30% Vol e
0,1L

Dese krnk niet in de glashok werpen

Uit de kerkelijke registers van Bellingeweer (1668) en Ranum (1683-1811) deel 2

In deze aflevering wil ik opnieuw enkele vragen aan de orde stellen die, althans gedeeltelijk, kunnen worden beantwoord aan de hand van aan de onderzochte registers ontleende en verwerkte gegevens.

Als eerste:

Wat was de tijdsduur tussen twee opeenvolgende geboorten in een gezin?

In totaal waren 170 intervallen voor verwerking beschikbaar:

1 x	was dit minder dan een jaar: 11 maanden	(0.6 %)
49 x	1 tot 1½ jaar	(28.8 %)
25 x	1½ tot 2 jaar	(14.7 %)
33 x	2 tot 2½ jaar	(19.4 %)
14 x	2½ tot 3 jaar	(8.2 %)
18 x	3 tot 4 jaar	(10.6 %)
10 x	4 tot 5 jaar	(5.9 %)
6 x	5 tot 6 jaar	(3.5 %)
4 x	6 tot 7 jaar	(2.6 %)
2 x	7 tot 8 jaar	(1.3 %)
1 x	8 tot 9 jaar	(0.6 %)
5 x	was dit meer dan 9 jaar	(2.9 %)

Opnieuw moet worden bedacht dat, vooral bij grotere tussenpozen, het beeld kan zijn vertekend door het ontbreken van gegevens met betrekking tot het sterven van kinderen voordat ze konden worden gedoopt.

Een volgende vraag die ik mij stelde was:

Wat was het percentage tweelingen in de onderzochte periode?

Het totaal aantal gedoopten was 318. Het aantal tweelingen bedroeg vijf, wat neerkomt op 1.6 %. Eenmaal werden twee meisjes geboren en eveneens eenmaal twee jongens.

In de 17e en 18e eeuw waren de overlevingskansen van pasgeboren tweelingen duidelijk geringer dan gemiddeld, zodat het percentage meerlingzwangerschappen wellicht iets hoger geweest zal zijn dan 1.6 %.

Moeilijker concreet te beantwoorden is de vraag:

Hoe groot was de kindersterfte?

Slechts drie maal werd het overlijden van een recent gedoopt kind vermeld. Men krijgt de indruk dat alleen bijzondere omstandigheden de predikanten aanleiding gaven het sterven van een kind te memoreren. Dit was bijvoorbeeld het geval aan

het begin van het (ramp)jaar 1672. Ds. Duscher schrijft: "In den eerste maent deses jaers is overleden de eersame Hendrick Roelofs, hoevenier op Tammingaburgh tot Bellingeweer, sijnde op den 7 fenruarij sijn nagelaetene weduwe in de kraem gekomen ende van een jongedochter verlost, welke op den 11 dito gedoopt ende Hendrickien genoemd is geworden, staende Anne Jans, huijsvrouw van Mindelt Albert als getijge over het kint en met eenen 't kint selver ter doop houdende. Doch sijn beijde na verloop van 14 daegen in den Heere gerust, de moeder eerst ende het kint daarna rustende, welke tsamen door ordre van ons consistorium op ons kerckhof sijn begraeven".

Het jaar tevoren was aan een andere inwoonster van Bellingeweer, Ettien Janssen, het leed evenmin bespaard gebleven blijkens de volgende aantekeningen: "Den 24 april op Paesmaendagh gedoopt het dochttertien van Siewert Sijbrants ende Ettien Janssen, op de Meeden, genoemd Lijsbeth, sijnde de vader voornoemt selver getuijge ende Anne Jans, huijsvrouw van Mindelt Albert peetien. Doch het kint in korte weecken overleden". "In 't midden van deze maent is in den Here gerust de eersame Sijuwert Sijbrants, op de meden: den 12 september gestorven".

Ettien Janssen hertrouwde reeds in '72: "Den 19 Maij gecopuleert de eersamaeme Popke Sijlvesters van Bedum met de eerbaere Ettien Jansen, weduwe van Sijwert Sijbrant, sijnde weduwe gewest circum circa 8 maenten. En is noch nau niet geregardeert op de tijdt, considerende wedersijts der personen Godvruchticheijt als ons toegesonden sijnde van den Eerw. Ende Godtsaligen Broeder Joh. Huijsingius, Predicant tot Bedum, ende wij genoegsaem geïnformeert van beijder vromicheijt. Negen maanden later werd hun dochttertje gedoopt: "Op den 19 februarij is gedoopt het dochttertien van Popke Sijlvesters ende Ettien Jans, op de meeden, door Anne Jans, huijsvrouw van Mindelt Albert ter doop gepresenteert, sijnde de Vader selver getuijge, sijnde het kint genoent Ockien".

In de herfst van '73 was de slag opnieuw zwaar voor Ettien: "Op dingsdach den 7 October is Popke Sijlvesters, op den meeden, in den Heere ontslaepen". Ruim een jaar later lezen we echter: "Op de 6 10br. (= december, dB) is getrouwt Jan Teunis van Uijthuisen met Ettien Jan, op de meeden, weduwe van Popke Silvester". In 1680 komen we Ettien voor de laatste maal tegen in het register: "November, den 21, is gedoopt het dogterke van Jan Tonnis en Etje Jans, egteluiden, en Anje genaamt".

Met betrekking tot de kindersterfte zijn verder slechts indirecte gegevens beschikbaar: 29 maal werd de doopnaam opnieuw aan een kind in hetzelfde gezin gegeven, met 3.7 jaar als gemiddeld interval. Het werkelijke niveau van de kindersterfte zal ongetwijfeld hoger zijn geweest dan hieruit is af te leiden. Niet altijd zal na het overlijden van een kind nog een (gelijkgeslachtelijk) kind in hetzelfde gezin zijn geboren. Mogelijk zal ook niet consequent de naam opnieuw gegeven zijn als deze gelegenheid zich wel voordeed. Het is mijns inziens echter geen onvoorzichtige veronderstelling dat gedurende de onderzochte periode in de kleine gemeenschappen van Bellingeweer en Ranum minstens eenmaal per twee jaar de dood van een kind beneden de leeftijd van zes jaar was te betreuen.

■ W.J. de Boer

NB: In deel 1 van deze serie over de kerkelijke registers van Bellingeweer en Ranum, opgenomen in het Infobulletin van maart 2000, staat een fout in de kolom onderaan pagina 3 betreffende het tijdsverloop tussen huwelijksdatum en geboorte van het eerste kind. De onderste regel van deze kolom moet luiden: 13 x minder dan 9 mnd (18,6 %).

Van de redactie

Het volgende Infobulletin
Winshem's vijfde jaargang nummer drie, verschijnt in
oktober 2000. Kopij kunt u insturen tot uiterlijk 21
augustus 2000.

Zo mogelijk grote stukken tekst digitaal aanleveren (op floppy of via e-mail) en bij voorkeur als 'platte' tekst (zonder opmaakcodes). U kunt uw teksten natuurlijk ook gewoon geschreven of getypt aanleveren. Dan zorgt de redactie voor verdere verwerking. Graag bij elke tekst uw naam en telefoonnummer vermelden!

Redactieadres:

Erna Bakker
Hoofdstraat-W 19
9951 AA Winsum

telefoon: 0595-441671

e-mail: r.bakker@kielzog-ckc.nl

Alsnog

In het vorige nummer van ons tijdschrift is een artikel geplaatst over de harddraverijen in Winsum. Op pagina 12, linker kolom, wordt daarin melding gemaakt van een huldlied dat ter gelegenheid van het eeuwfeest van de harddraverijvereniging werd gemaakt door Henri Ter Hall. Het was de bedoeling om dit lied bij het artikel op te nemen, maar helaas is dat niet gebeurd. U heeft het dus nog van ons tegoed, bij deze:

(HERINNERING UIT HET VERLEDEN)

1804.

1904.

EEUWFEEST

DER

Harddraverij

Winsum-Obergum

☆

HULDELIED

VAN

HENRI TER HALL.

☆

Mogen wij ons presentereen
Dames Heeren zie ons aan!
Sport mag hier toch niet mankeeren!
Sport wordt hier ook aan gedaan!
Wij regeeren toch de wereld
Sport staalt spieren en geeft kracht.
Sport wordt gestreden maar in vrede
Wordt de strijd ten eind' gebracht.
Wij brengen hier thans Hulde
Aan de Harddraverij!
Daar eerbied ons vervulden
Voor dit feest — o zoo blij! —
't Bestaan van honderd jaren
Verwekt eerbied algemeen
'n Eeuwfeest! — wat al jaren
Vervlogen voor ons heen
Hulde voor de flinke mannen
Die allen met elkaar
Voor deze zaak staan klaar
Dat gij hun lust niet gaan verbannen
Maar met ijver en genoegen
Werken met elkaar!

't Allereerste willen wij noemen
De Burgemeester zoo als 't hoort!
Wij toch mogen niet verbloemen
Zijn ijver heeft U steeds bekoord!
Zonder hulp der overheden
Blijft geen Club zoolang bestaan
Daarom hier nu onze bede,
Edelachtbare blijf zoo voortgaan!
Ook huldigen wij de namen
Der valen welbekend
En ieder zal 't beâmen
Zij waren steeds present
Waar 't het belang der zaken
Der vereeniging betrof
Daar zag men ijver blaken
Voor hen dus allen lof!
Dat gij lang nog moge leven
Heer BRUINS als President
Een man zoo goed present
En ook MEKEL — TIMMER — leven
't Bestuur der Harddraverij
Daar zijn wij mee content.

Ook past ons hier te herdenken
Mannen als WIERDA uit den Haag
Hem willen wij ons aandacht schenken
Hij was vroeger nimmer traag!
Ook Heer BORGMAN niet vergeten
Dees Wijdde al zijn kracht
Aan de zaak, heeft zich gekweten
Steeds met ijver en met macht!
Zoo streden vele Heeren
Een eeuw lang voor dit feest
Dat het niet zou mankeeren
Daarom werd niet gevreesd!
Want trots de tegenspoeden
Die overal bestaan,
Werd niemand het ooit moede
voor de zaak aan 't werk te gaan!
Blijft bestaan nog tal van jaren
Opdat Uw nageslacht
Ook huldigen uwe kracht
Wij Uw ijver nimmer sparen
Lang leef de Harddraverij
Winsum — Obergum!

De Tammingaborg te Bellingeweer en vondsten van de werkgroep Archeologie

*Uit de begintijd van de Tammingaborg is
weinig bekend. De eerste bewoner die we
bij name kennen is Allert Tamminga (1563).*

*Het huis bleef tot 1732 in het bezit van zijn nazaten,
maar van een ongestoord bezit was lang niet*

altijd sprake. In 1820 werd de

Tammingaborg afgebroken. Het borgterrein werd

uiteindelijk opgenomen in het

uitbreidingsplan van Winsum en bebouwd met

huizen. De borgstee en de gedeeltelijk gedempte

binnengracht zijn daarbij gespaard gebleven.

Tijdens renovatiewerkzaamheden aan hertenkamp

'De Borgstee' in najaar 1999 heeft de werkgroep

Archeologie van de

Historische Vereniging Winsum-Obergum

talrijke bijzondere vondsten gedaan.

Bewoners van het huis te Bellingeweer

In 1581 is de Tammingaborg door de geuzen geruïneerd. In die tijd werd de borg bewoond door de Spaansgezinde Allert Tamminga. Ook de kerk die op korte afstand stond moest het ontgelden. De borg werd hersteld, maar het duurde tot 1641 voordat ook de kerk weer herbouwd werd door Allerts zoon Onno. Aan hem herinnert nog de fraaie grafsteen die zich nu in de Hervormde kerk van Winsum bevindt. In 1652 overleed op 75-jarige leeftijd de toenmalige eigenaar Onno Tamminga, jonker en hoveling in Ubbega, de Marné en het Halve Ambt. Zijn zoon Schotto was luitenant van de Hoofdmannenkamer, de hoogste functie in de provincie (stad Groningen en Ommelanden). Hierdoor werd het huis te Bellingeweer in die tijd een belangrijk centrum. Schotto Tamminga werd opgevolgd door zoon Onno die eveneens belangrijke bestuursfuncties vervulde. Hij was lid van de Staten-Generaal en had als heer van Bellingeweer ook de functie van erfschepper van het Winsumer en Schaphalster Zijlvest aan zich weten te trekken. Hij stierf ongehuwd in 1709

en werd opgevolgd door een andere zoon van Onno Tamminga genaamd Egbert; deze stierf eveneens kinderloos in 1722. Bellingeweer kwam nu aan Onno's dochter Wilhelmina Tamminga, weduwe van Frans Eysinga van Burmania, die er zich met haar beide dochters vestigde. De jongste, Geertruid Foek van Burmania, trouwde in tweede huwelijk in 1732 met Pier Willem van Sijtzama, weduwnaar van Ebel Juliana Aebinga van Humalda. Gertruid overleed in 1738. Uit het eerste huwelijk met Pier Willem van Sijtzama was een dochter geboren: Clara Feyoena, die te Bellingeweer werd opgevoed. Daar schreef zij op 17-jarige leeftijd haar 'Bellingeweerder Uitspanningen'. Clara Feyoena huwde in 1750 met Isaak Reinder, baron van Raesfeldt, en vestigde zich in Overijssel. Eerst te Heino maar weldra te Heemse, waar Clara in 1807 overleed.

Pier Willem van Sijtzama, de vader van Clara Feyoena, was een vurig aanhanger van de Oranjepartij. De verheffing van Willem IV tot stadhouder in 1747 gaf dan ook aanleiding tot allerlei festiviteiten, waarbij de fraai versierde borg het middelpunt was. Pier Willem overleed in 1759 als lid van de Staten-Generaal te 's Gravenhage. Hij werd opgevolgd door zijn zoon Frans Onno, die omstreek 1795 ongehuwd overleed. Tijdens zijn leven werd in 1762 een nieuwe borg gebouwd. Zijn erfgenamen boden in 1795 het huis te Bellingeweer, omschreven als modern en nieuw doortimmerd, met rechten en landerijen te koop aan. De kopers

Het uitbaggeren van de binnenste borggracht.

Het blootgelegde laatmiddeleeuwse bruggenhoofd in het oostelijke gedeelte van de binnenste borggracht.

Jeneverkruik (ca. 1700), oliekruijke (ca. 1680), schaalte op drie poten met twee oren (ca. 1680).

Blauw bord met bloemversiering van Chinees porselein (ca. 1720).

Kleinere voorwerpen kwamen soms in hun geheel uit de grond: mosterdpotjes, wijnglazen, pijpenkoppen e.d.

De welstand van de borgbewoners weerspiegelt zich in hun rijk versierde aardewerk (17e/18e eeuw).

Er werd veel Chinees porselein gevonden uit de periode 1650-1750.

waren kapitein ter zee Jan Jacob Durleu en Susanna Helena Willemina Sijlman, heer en vrouw van Bellingeweer. Maar dit echtpaar leefde niet in pais en vree en om de schulden te voldoen werd Bellingeweer in 1807 verkocht met schathuis, hoven, singels, lanen, grachten, bos, plantages -in totaal 12 grazen- en met gestoelte en grafkelder te Bellingeweer. Koper werd Petrus Durleu, een oudere broer van Jan Jacob Durleu. De koopprijs bedroeg 12850 gulden, de landerijen brachten 35302 gulden op. Met het huis waren toen verbonden: de helft van de ommegangen in de rechtstoel van Winsum; de staande collatie van Bellingeweer; een pretentie op de collatie van Winsum; de staande collatie van Ranum en Westernieland; de prebende van Bellingeweer; vier stemmen in de collatie te Saaksumhuizen; drie van de vijf zijleden in de schepperij van Winsum; het schepperrecht en het dijkrecht van Schilligeham; het zijrecht te Maarhuizen; een ommeegang in de rechtstoel van Obergum en één te Kloosterburen; verder een gestoelte in de kerk te Winsum en drie legersteden aldaar. De heren van Bellingeweer konden deze overheersende positie in dit gebied verwerven omdat in Winsum aan het eind van de 16e eeuw een eind was gekomen aan de macht van de Ripperda's.

De nieuwe heer van Bellingeweer, in zijn jonge jaren gardeluitenant van de erfstadhouder, kocht ook de heerlijke rechten van Asinga te Ulrum en Tamminga te Hornhuizen. In 1819 overleed hij te Bellingeweer als percepteur van de belastingen. Zijn weduwe Johanna Elisabeth Schultens overleed het jaar daarop, maar had voordien de borg op afbraak verkocht. Uit de verkoopakte blijkt dat de muren van de borg rondom uit het water van de binnengracht waren opgemetseld. Het schathuis en de keukentuin bevonden zich tussen beide grachten, op de poortvenne stond een duiventil en op het voorplein en elders waren 'straten' aangelegd. De borg bracht 2800 gulden op, het gehele complex bedroeg 62,25 grazen. Enige jaren later, in 1824, besloten kerkvoogden en notabelen tot de afbraak van kerk en pastorie. Op de plaats van de Tammingaborg -afgebroken in 1820- stond tot 1965 nog een kleine boerderij. Inmiddels is het borgterrein opgenomen in een uitbreidingsplan van de gemeente Winsum en bezet met huizenblokken (Schepperijlaan, Warfstraat, Grachtstraat, Terpstraat). De Borgstee en de gedeeltelijk gedempte binnengracht zijn gespaard gebleven en liggen nu in het onlangs gerenoveerde hertenkamp. Tijdens de graafwerkzaamheden en het baggeren van de grachten zijn er grote brokstukken van fundamenteën, zowel van de oude als de nieuwe borg, naar boven gekomen. Ook is er een laatmiddeleeuws bruggenhoofd in de gracht blootgelegd. Verder zijn er veel scherven van aardewerk naar boven gekomen, soms complete exemplaren. Hieronder treft u een overzicht aan van recente vondsten van de werkgroep Archeologie op en rond het terrein van de hertenkamp.

Vondsten van de werkgroep Archeologie

- 4 schalen van roodbakend loodglazuuraardewerk met gele engobe en bruinrode en groene ringeloordecoratie in doorlooptechniek (herkomst noord-Nederland, datering 1690)
- 1 kleine mosgroene schaal (50 % compleet)
- 1 grote mosgroene schaal van roodbakend loodglazuuraardewerk (60 % compleet)
- 3 bruine schalen van roodbakend loodglazuur aardewerk, diameter 25 cm (datering 1650, 80 tot 90 % compleet)
- 1 groene comfoor, van binnen geel, van witbakend aardewerk

- bedekt met loodglazuur, diameter 21 cm (datering 1680, 90 % compleet)
- 1 bruine kom op pootjes zonder steel van roodbakend loodglazuuraardewerk, diameter 20 cm (datering ± 1700, 95 % compleet)
  - 1 bruin oliekruikje (datering 1680, 95 % compleet)
  - 1 grote groene trechtervormige schaal met twee puntige horizontale oren van witbakend aardewerk met groen en geel loodglazuur (datering ± 1700, niet compleet)
  - 1 bruine kom, diameter 20 cm (datering 1725, 90 % compleet)
  - 1 groene roomkan met tuit en oren van witbakend aardewerk met groen en geel loodglazuur, diameter 14 cm (datering ± 1675, 90 % compleet)
  - 1 bruine pot op pootjes met twee puntige horizontale oren van roodbakend loodglazuuraardewerk, geen roetaanslag (datering ± 1725, 95 % compleet)
  - 2 jeneverkruiken (datering ± 1750, de één is 100 en de ander 95 % compleet)
  - 1 groene vergiet op pootjes van witbakend groen loodglazuuraardewerk, diameter 19 cm (datering ± 1700, 90 % compleet)
  - 1 bruinroen steelkommetje op drie pootjes van roodbakend loodglazuuraardewerk, diameter 17 cm (datering 1650)
  - 1 donkerbruin theepotje van roodbakend aardewerk, diameter 9 cm (datering ± 1775, er mist een stukje van de tuit en de deksel ontbreekt)
  - 1 groene tes op pootjes van witbakend groen loodglazuuraardewerk (datering ± 1700)
  - 1 donkerbruine kom met horizontale worstootjes van roodbakend glazuuraardewerk, diameter 17 cm (datering ± 1660, 95 % compleet)
  - 1 wijnfles van glas (datering ± 1775, 90 % compleet)
  - 1 bruin steelkommetje op pootjes van roodbakend glazuuraardewerk, diameter 13 cm (datering 1680, 100 % compleet)
  - 1 oranjekleurig voorraad- of beslagpotje met twee verticale oren, voorzien van standring en gemaakt van roodbakend loodglazuuraardewerk, diameter 20 cm (datering ± 1680)
  - 1 wit faience bord met blauwe decoratie (herkomst noord-Nederland, datering ± 1710)
  - 1 sauskom van wit porselein, diameter 22 cm (datering ± 1750, 100 % compleet)
  - 1 oranjebruine melkteil van roodbakend glazuuraardewerk, diameter 35 cm en hoogte 10 cm (datering ± 1725)
  - 2 grapes (kookpotten) op poten met verticale oren van roodbakend glazuuraardewerk, buitenkant zwart van roet (datering 1675, 75 % compleet)
  - 1 pispot van wit porselein (faiense), diameter 19 cm (datering ± 1750)
  - 1 grote bruinoranje pot op drie poten met twee puntige horizontale oren van roodbakend loodglazuuraardewerk, diameter 26 cm (herkomst noord-Nederland, datering ± 1700, 90 % compleet)
  - 3 deksels van roodbakend ongeglazuurd aardewerk, waarvan twee grote exemplaren met een diameter van 22 cm en één kleine deksel van 12 cm (herkomst Groningen, datering ± 1625)

Op dezelfde nauwkeurige wijze zijn de vondsten van klein aardewerk, zoals mosterd- en zelfpotjes en medicijnflesjes, beschreven. Op één van de twee faience mosterdpotjes staat vermeld: 'Moutarde de Maille R.S.t andre des aris à Paris'. Ook

de glas- en metaalvondsten (waaronder een bronzen schrijfstift uit de 14e of 15e eeuw), het chinees aardewerk of porselein en het witbakend aardewerk (vooral kleipijpen, afkomstig uit Groningen en Gouda) heeft de werkgroep Archeologie op gelijke wijze behandeld. Bijzonder voor Nederland is de vondst van een groot porseleinen bord met Arabische teksten (passages uit de Koran) van ± 1720.

Korte toelichting op de vondsten

Majolica: Nederlandse majolica is aardewerk waarvan de voorzijde is bedekt met dekkend wit tinglazuur en de achterzijde met loodglazuur, meestal in de tinten geel, grijs of groen. De voorzijde van het schotelgoed is blauw of meerkleurig beschilderd met decoraties van uiteenlopende aard. Ook zijn proenaafdrukken aan de voorzijde kenmerkend voor majolica. Dit zijn kleine driehoekige beschadigingen van de glazuurlaag, die tijdens het bakproces zijn ontstaan door het stapelen in de oven met behulp van zogenaamde proenen. Dit zijn driehoekige hulpstukjes van aardewerk met puntvormig verdikte uiteinden, die in de oven tussen de borden en schalen geplaatst werden om te voorkomen dat de majolicaproducten aan elkaar vastbakten.

Faience: Door de activiteiten van de in 1602 opgerichte Verenigde Oost-Indische Compagnie werd vanaf het begin van de 17e eeuw regelmatig Chinees porselein ingevoerd. Dit was erg gewild vanwege de uitstekende kwaliteit en de schoonheid van de in blauw-wit uitgevoerde decoraties. Het porselein vormde dan ook een wezenlijke bedreiging voor de Nederlandse majolicabakkers. Zij probeerden daarom een nieuw product op de markt te brengen dat kon concurreren met het Chinese porselein en zo introduceerde zij rond 1620 de keramieksoort 'faience', vroeger 'Hollands porselein' genoemd. In vergelijking met majolica is faience gemaakt van een fijnere soort klei. Verder is faience overtrokken met wit tinglazuur en gebakken op pennen in kokers. Hierdoor kon men de ontsierende proenaafdrukken voorkomen. Delft ontwikkelde zich als verreweg het belangrijkste productiecentrum van faience. Hierdoor wordt het wel aangeduid als Delfts aardewerk, hoewel het ook op andere plaatsen in ons land is vervaardigd. De Nederlandse witte faience kwam in het midden van de 17e eeuw op de markt en was een directe navolging van het Italiaanse Faenza.

Bronzen schrijfstift: vroeger werd met een schrijfstift geschreven op zogenaamde wastafeltjes. Deze schrijfstiften komen in allerlei typen en materialen voor, zoals hout, been, gewei en metaal. De lengte van de stiften bedraagt 8 tot 18 cm. Het type dat het meest voorkomt is spatelvormig. De scherpe punt diende om mee te schrijven en de tegenoverliggende brede afgeronde kant werd gebruikt voor het uitwissen van op de wastafel geschreven tekst. De bronzen schrijfstift is een gebruiksvoorwerp dat dateert uit de vroege Middeleeuwen.

■ *Namens de werkgroep Archeologie: M.B. Hazenberg*

Bronnen:

- *Ommelander borgen en steenhuizen (W.J. Formsma e.a.)*
- *Van boerenerf tot bibliotheek (P.H. Broekhuizen e.a.)*
- *Oudheden onder de Hunze (P.H. Broekhuizen e.a.)*

Regnerus Praedinius

Een zeer beroemd persoon, die in 1510 in Winsum geboren is, is Regnerus Praedinius. Hij was rector aan de Sint Maartenschool te Groningen, een school die hij tot grote bloei bracht. De schrijver Praedinius stond in de stad Groningen dan ook bekend als Mr. Rijners. Voor velen is hij een man van grote betekenis geweest. Niet alleen als docent en schrijver was hij een centrale figuur, maar ook voor zijn verwanten en vrienden. Hij stierf op vijftigjarige leeftijd en is begraven op het Martiniekerkhof in Groningen.

Wie was Praedinius?

In het academisch proefschrift van dr. J.J. Diest Lorgion wordt meegedeeld, dat Ubbo Emmius in 1616 Winsum noemt als de geboorteplaats van Praedinius . . . 'eertijds een zo aanzienlijk dorp, dat het voor een kleine stad kon worden gehouden'. Diest Lorgion schrijft even verder: Hij ontving bij de doop de naam Reiner of Reinder en nam daarbij later die van Praedinius aan. Volgens een artikel van ds. J.F. Steenhuis in 'Winsums Verleden' gaat dit wat de voornaam betreft om een vergissing van schrijver Diest Lorgion. Steenhuis is van mening dat de pastoor van Winsum de naam Regnerus in het doopregister zal hebben ingeschreven, terwijl de dopeling later als Raainer of Raander zal zijn aangesproken. Volgens Steenhuis heeft hij vermoedelijk geen achternaam gehad.

Over de naam Praedinius, die hij zich zelf zou hebben gegeven ter onderscheiding van anderen die Regnerus heetten, is bij de commentatoren veel te doen geweest. Praedinius moet zelf de verklaring hebben gegeven, dat hij 'in praediis' zou zijn geboren, dat betekent: temidden van boerderijen. Het woord praedium wordt echter ook vertaald als 'voorwerk', dit is een kloosterboerderij. De parochie Winsum bezat er twee, een te Schillingeham en de andere bij het dorp zelf. Maar, in andere geschriften wordt ook wel de achternaam Veldman genoemd.

Over de ouders en de jeugd van Praedinius is niets bekend. Regnerus heeft hen niet gekend of zeer vroeg verloren. Evenmin is bekend waar hij het eerste onderwijs heeft genoten. Wel is bekend dat hij de fraterschool in de stad Groningen heeft bezocht. Ook heeft hij zes jaar aan de Leuvense universiteit gestudeerd. Van 1529 tot 1535 was hij docent in Groningen. Daarna heeft hij een tiental jaren gereisd en gezworven en ont-

ving onder andere een rectoratsbenoeming in Erfurt. In 1545 aanvaardde hij het rectoraat van de Sint Maartensschool in Groningen, dat hij bekleedde tot zijn dood.

Een bijbels humanist

Praedinius was een wonder van geleerdheid. Hij onderwees naast theologie onder meer wijsbegeerte, geneeskunde en grammatica. Zelf had hij Latijn geleerd in het klooster van de Franciscanen in Groningen, onder leiding van Gozewinus van Halen. Praedinius wilde zijn leerlingen zo goed mogelijk Latijn leren en liet ze kennis maken met de schrijvers uit de oudheid. Oud-leerlingen hebben verteld dat hij in de klas met hen praatte over godsdienstige tegenstellingen. Hij deed dat ongetwijfeld om hen tot verdraagzaamheid te manen. Zijn warme persoonlijke belangstelling voor de leerlingen maakte de rector geliefd en zij spraken over hem als 'mijn lieve vader'.

Jaarlijks placht hij onder grote toeloop in de lijdenstijd de lijdensstof te verklaren. Hij bracht zijn school tot grote bloei en de leerlingen kwamen dan ook van heinde en ver, zelfs uit Duitsland, Polen, Frankrijk, Italië en Spanje. Vooral zijn theologische standpunten droegen bij aan zijn bekendheid. Hij bleef binnen de rooms-katholieke kerk en verklaarde ook nadrukkelijk daartoe te willen behoren, maar nam in feite een afwijkend standpunt in. Dit leidde ertoe dat hij aan het einde van zijn leven werd veroordeeld en verbannen, hoewel ziekte en dood de uitvoering van dit vonnis verhinderden.

Toch is in de Universiteitsbibliotheek in Groningen nog een Grieks Nieuw Testament aanwezig, dat in het bezit is geweest

van Erasmus, Luther en Praedinius en dat voorzien is van aantekeningen, waaruit blijkt dat Praedinius niets van Luther en de 'Evangelischen' moest hebben. Hij behoorde dan ook tot de groep van bijbelse humanisten, die zich achter Erasmus schaarde. Deze bewonderde hij zeer en hij noemde zich 'Erasmist'. Maar bij Praedinius overweegt het bijbelse boven het humanistische. Hij was geen dichter en schreef een weinig fraai Latijn.

Blijvende plaats in Nederlandse kerkgeschiedenis

Overeenkomstig zijn Erasmiaans standpunt is Praedinius voorstander van een bijbels christendom, is hij kritisch ten opzichte van kerk en traditie en staat ruim en ondogmatisch tegenover vele, ook principiële leerstukken. Daardoor komt hij echter ook tot een zekere vaagheid en onbepaaldheid betreffende hoofdpunten van de leer. Maar boven alles onderscheidt Praedinius zich door zijn verdraagzaamheid en christelijke liefde. Bij zijn tijdgenoten stond hij hoog aangeschreven, werd wel een licht der wereld genoemd en beschouwd als een tweede Cicero.

Zijn leerling Johannes Acronius, hoogleraar in de geneeskunde te Bazel, verzorgde spoedig na zijn dood een uitgave van zijn geschriften onder de titel 'Regneri Praedini Frisii Groningensis viri clarissimi atque doctissimi, Scholae quodam Gronigae Rectoris Opera quae supersunt omnia Basel 1563'. In de titel wordt Praedinius de Groninger Fries genoemd. Deze uitgave geeft echter geen volledig beeld van zijn schrijversarbeid. Bovendien heeft Praedinius zelf kort voor zijn dood een aantal geschriften en aantekeningen over figuren uit de klassieke oudheid vernietigd, omdat deze zijns inziens te weinig in betrekking stonden tot de eeuwige waarheid. Hoogleraar in de kerkgeschiedenis D. Gerdes heeft in zijn werk van 1742 over de geschiedenis van de reformatie twee paragrafen aan Praedinius gewijd. In 1812 preees H.O. Feith hem ter gelegenheid van het vijftienvigjarig bestaan van het Nut in de stad Groningen als een 'zeldzaamheid' en in 1844 wijdde Tresling een artikel aan hem.

Een door S. van Lamsweerd gegraveerd portret komt voor in Effigies et Vitae (afbeeldingen en levensbeschrijvingen) der Groninger Professoren, Groningen 1654. Hieruit blijkt dat de Groninger hoogleraren Praedinius in 1654, veertig jaar na de

stichting van de Groninger Hogeschool en bijna een eeuw na zijn overlijden, als hun gelijke beschouwen. Uit de opvoeding en opleiding die Praedinius heeft genoten blijkt overigens ook duidelijk, dat hij van aanzienlijke huize is geweest en ook dat zijn familie vermogend was. Ook zijn eigen huwelijk, dat van zijn zoon en dat van zijn kleindochter Elletgen wijzen in dezelfde richting. De rol die hij in jaren van gisting op kerkelijk gebied heeft gespeeld en vooral de blijvende invloed die hij heeft gehad op verschillende leerlingen, hebben hem een blijvende plaats bezorgd in de Nederlandse kerkgeschiedenis.

In de winter van 1558 op 1559 leed hij aan de derdedaagse koorts. Op 28 maart 1559 was hij hiervan nog niet genezen, maar dit belette hem niet nog een lofspraak te houden bij het graf van Hieronymus Frederici. Hij overleed enkele weken later, op 15 april 1559 te Groningen en werd begraven op het Martinikerkhof. Zowel in Winsum als in de stad Groningen is een straat naar hem genoemd. Ook het gymnasium in de stad draagt zijn naam, evenals de rederijkerskamer Praedinius, die in 1871 in Winsum werd opgericht.

■ P. Noord

Bronnen:

- *Winsums Verleden*
- *Groninger encyclopedie*
- *Ach lieve tijd*
- *Archief Piet Noord*

Herberg De Gouden Karper, één van de oudste horecabedrijven van Noord-Nederland, ademt nog steeds de sfeer van weleer. U kunt smakelijk en gevarieerd eten in ons eetcafé, welke 7 dagen per week geopend is, of als u er echt een avondje uit van wenst te maken, in ons comfortabel à la carte restaurant.

Van donderdag t/m zondag kunt u genieten van onze bijzondere keuken.

Herberg De Gouden Karper, waar de gast nog koning is.

Herberg De Gouden Karper

Hoofdstraat W5
9951 AA Winsum
Tel. (0595)44 14 26

Görde mit proemen

200 gram gort
1 liter water
gedroogde pruimen (geweekt)
5 gram zout
enkele zoute haringen

Laat de gewassen en geweekte gort anderhalf uur koken met het weekwater en het zout. Doe daarna de geweekte pruimen erbij en kook het geheel nog een half uur. Opdien met bruine suiker, gesmolten boter en de zoute haring.

Dit is een recept uit 'Povvert Pankouk Pierewaai', Groninger Kost.

Uitgave: Streekhistorisch Centrum Stadskanaal.

Agenda juli / oktober 2000

Zaterdag 8 juli, 14.00 uur: rondleiding met toelichting op de expositie 'Een kijkje in de keuken van vroeger; recente archeologische vondsten in en rond Winsum'. Expositieperiode van 12 mei t/m 28 juli. Lokatie: de Blauwe Schuit (voormalige 'Groene School'), Warfstraat 1, Winsum. Openingstijden: maandag t/m vrijdag van 8.30 tot 22.30 uur. Toegang gratis.

Dinsdag 31 oktober: ledenvergadering en lezing door ing. C.G. Reinders over 'beklemrecht'. Aanvang 20.00 uur. Lokatie: zalencentrum De Hoogte, Kerkpad 8, Obergum. Toegang gratis.

Cursusaanbod Groninger Archieven najaar 2000

Evenals het voorgaande jaar verzorgt het cursusbureau van de Groninger Archieven weer een cursusaanbod op het gebied van oud schrift, familiegeschiedenis, plaatselijke geschiedenis en onderzoek naar huizen en boerderijen. De cursusduur en prijs zijn afhankelijk van het onderwerp. Bent u geïnteresseerd? Vraagt u dan informatie op bij de Groninger Archieven, Casca-deplein 4, 9726 AD Groningen, tel. 050-5992000. Doet u dit vooral tijdig (bij voorkeur vóór oktober), omdat plaatsing geschiedt naar volgorde van aanmelding.

Kerkenexcursie 15 april jl.

Als vervolg op de lezing die historicus E.O. van der Werff in 1999 hield over het gebruik van kerken in de Middeleeuwen, vond een bijzondere excursie plaats naar de kerken van Winsum en Obergum. De excursie stond onder leiding van Egbert van der Werff en restauratiedeskundige en bestuurslid Berend Raangs (in de jaren zeventig nauw betrokken bij de restauratie van beide kerken). Op zaterdagmiddag 15 april verzamelde zich rond de klok van half twee een zestigtal belangstellenden bij de kerk van Winsum en ondanks de regenachtige start was het een

Deskundige en bestuurslid Berend Raangs wijst belangstellenden tijdens de kerkenexcursie van 15 april jl. op bouw- en restauratiedetails aan de kerk van Obergum. Bovenop de toren staat het ooievaarsnest.

goed bezochte en alomtewaardeerde activiteit. Bij de toelichtingen werden beide kerken zowel van binnen als van buiten bezichtigd. In de kerk van Obergum wachtte ons bovendien een warm onthaal met koffie en bracht Egbert van der Werff een gregoriaans gezang ten gehore om ook op deze wijze sfeer en kerkelijke gebruiken in de Middeleeuwen te illustreren.

Opening expositie 12 mei jl.

Wethouder L.K. Swart opende op vrijdagmiddag 12 mei de tentoonstelling: 'Een kijkje in de keuken van vroeger' door het luiden van een bel die hij kort tevoren had opgegraven. De expositie werd samengesteld door de werkgroep Archeologie en betreft een selectie van het materiaal dat de laatste jaren in Winsum en directe omgeving bij grondwerkzaamheden naar boven is gekomen. De vondsten, waaronder veel aardewerk, dateren van rond het begin van de jaartelling tot recente tijden en zijn gedaan op diverse plaatsen, zoals de Rode en Groene Wier bij Ranum, de wierde Ripperda en vooral op hertenkamp De Borgstee, waar tot 1820 de Tammingaborg heeft gestaan. Voorafgaand aan de opening door wethouder Swart hield historicus R.H. Alma een inleiding over de geschiedenis van de Tammingaborg en zijn bewoners en vertelde onder meer over de dichteres Clara Feyoena van Sijtzama die daar in 1746 haar 'Bellingeweeder Uitspanningen' publiceerde. Uit die periode dateert ook een door haar geschreven kookboek, waaruit de spreker (passend bij de vele vondsten aan keukengerei die op de expositie te zien zijn) enkele recepten citeerde. Na zijn enthousiaste verhaal gaf archeologe en lid van de werkgroep Marije Essink een toelichting op de verhouding tussen amateur- en professionele archeologen en het belang van goede samenwerking. De expositie is nog te bezichtigen tot en met 28 juli as. in de Blauwe Schuit.

Jaarvergadering en adreswijziging secretariaat

Op 23 mei jl. vond de jaarlijkse algemene ledenvergadering plaats in zalencentrum de Hoogte te Obergum. Aansluitend hield streektaal deskundige dr. S. Reker een lezing over 'Winsum en het Gronings'. Op deze vergadering is onder meer bekend gemaakt dat het secretariaat van onze vereniging overgaat naar bestuurslid drs. A.J. Rinzema, Hoofdstraat-W 48, 9951 AC Winsum, telefoon 0595-444593. In het volgende nummer van ons tijdschrift krijgt u nog een uitgebreid verslag van deze vergadering.